

This item is the archived peer-reviewed author-version of:

EHRM bevestigt: op het witte sprookjespaard kan ook een prinses zitten (noot onder EHRM 23 januari 2023, Macaté t. Litouwen)

Reference:

D' Espallier Annelies.- EHRM bevestigt: op het witte sprookjespaard kan ook een prinses zitten (noot onder EHRM 23 januari 2023, Macaté t. Litouwen)
Tijdschrift voor jeugd en kinderrechten - ISSN 1377-2104 - 3(2023), p. 192-198
To cite this reference: <https://hdl.handle.net/10067/1994970151162165141>

EHRM bevestigt: op het witte sprookjespaard kan ook een prinses zitten

1. Er was eens: een sprookje en het EHRM

Er was eens een sprookjesbundel getiteld 'Gintarinė širdis', die omwille van beperkende maatregelen aanleiding gaf tot een procedure bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

Het boek is van de hand van de Litouwse auteur Neringa Macatė (schrijversnaam: Neringa Dangvydė), onder meer kinderauteur en het bevat zes verhalen. De Engelse vertaling 'Amber Heart' is online beschikbaar.¹ De sprookjes behandelen thema's als verscheidenheid en gelijkheid, gepest worden en er bovenuit groeien, over liefde over allerlei grenzen heen, over scheiding en over migratie.

De zes verhalen bevatten typische sprookjeselementen zoals gedaantewisselingen en andere magische elementen. Ze gaan voorts regelmatig over onder meer koningen en koningskinderen. Ze lepelen onontkoombaar een dieperliggende levensles in: over oog hebben voor diversiteit, over verdraagzaamheid en respect, over gelijke rechten.

Op sommige vlakken zijn de sprookjes modern. Ook de afstand tot de stereotypen valt op. Een handicap is er eerder een eigenschap dan een probleem of een groot nadeel. In één van de sprookjes is een personage blind, maar meer nog wordt beschreven hoe mooi ze zingt. In een ander verhaal wordt een prins geboren die een 'kind van vreugde' genoemd wordt. Het sprookje behandelt het proces dat de koning doorloopt om te aanvaarden dat zijn zoon een intellectuele handicap heeft, maar al die tijd wordt de jongen in zijn waarde gelaten. Verschillen in huidskleur worden geschilderd in plaats van verdrongen. Ook gewone mensen kunnen koninklijke ambities koesteren in deze verhalen en liefdesrelaties ontvouwen zich in twee van de verhalen expliciet niet alleen tussen mannen en vrouwen. De bundel bevat met name een verhaal over een koningszoon die zijn hart verliest aan een mannelijke kleermaker met een bruine huidskleur, en een verhaal over een prinses die trouwt met haar jeugdvriendin, de dochter van een schoenmaker. Het positief benoemen van die diversiteit, is geen toeval. De auteur behoorde tot de LGBTQIA-gemeenschap en werd in de loop der jaren een icoon van deze strijd voor gelijkheid.

De bundel was geschreven voor lagereschoolkinderen en werd gepubliceerd in 2013 door een onafhankelijke organisatie, namelijk de uitgever van de Litouwse universiteit voor onderwijswetenschappen. De publicatie was daarnaast gedeeltelijk publiek gefinancierd door het ministerie van cultuur.

In maart 2014 bleek de sfeer ten aanzien van het boek plots heel negatief.² Een grote Litouwse krant zette het boek in de kijker, samen met een boel tegenstemmen. Zo klonk het dat de sprookjesbundel propaganda was voor homoseksuele relaties. Enkele dagen daarna bereikten allerlei klachten het ministerie van cultuur. Die gingen met name over het feit dat dit boek, met dit soort van boodschappen, beschikbaar was voor jonge kinderen. Daarnaast ondernamen acht volksvertegenwoordigers démarches bij de rector. Zij uitten hun bezorgdheden over dit boek. Dit heeft geleid tot het schorsen van de verdere verspreiding en de terugroeping uit boekhandels. Het ministerie vroeg aan de inspectiedienst (voor journalistieke ethiek) om een onderzoek uit te voeren. Die ging de overeenstemming na met de wet op de bescherming van minderjarigen tegen nadelige effecten van publieke

informatie. Het onderzoek resulteerde in de vaststelling dat het boek in strijd was met die wet, met name vanwege de twee verhalen die een homoseksuele relatie aanbrenge(n). De interpretatie van de inspectie luidde dat het boek zich op die manier minachtend uitliet over familiewaarden. Het zou zo ook een beeld van het huwelijk ophangen dat niet strookt met het geldende recht. De inspectie vond die weergave gevaarlijk voor kinderen omdat hun wereldbeeld nog in opbouw – en dus fragiel – zou zijn.³ De inspectiedienst beval aan om het boek te voorzien van een waarschuwingslabel. Zo geschiedde. Een jaar nadat de bundel uit de verkoop gehaald was, werd het boek opnieuw beschikbaar gesteld, maar wel met een label dat het boek als schadelijk aanmerkte voor lezers onder 14 jaar.

De auteur vocht zowel de initiële beperking van de verspreiding als ook het latere label aan bij de Litouwse rechtbanken. Na er finaal ongelijk te hebben gekregen trok ze naar het EHRM omdat zij deze beide zaken in strijd achtte met haar vrijheid van meningsuiting. Daarenboven claimde zij dat er ook een schending was van het discriminatieverbod uit artikel 14 EVRM, namelijk omdat de officiële instanties waren gevallen over verhaallijnen omtrent seksuele geaardheid.

2. Een sprookjesspiegel voor de maatschappij

Literatuur en ook schoolboeken komen wel vaker middenin een storm terecht en lang niet alleen in landen aan onze oostzijde. In de jaren 50 was er in de VS vooral veel debat over het bannen van obscene of pornografische materialen.⁴ Dat debat is later verschoven naar onder andere boeken die een transgender-, of ruimer LGBTQIA-vriendelijk beeld schetsen. Het US Supreme Court heeft daarover vaker bevestigd dat de Grondwet het principiële recht bevat op het ontvangen van informatie en ideeën.⁵ Een Texaanse rechter sprak zich bijvoorbeeld uit over een wet op basis waarvan bepaalde bibliotheekboeken moesten verhuizen naar de minder toegankelijke volwassenafdeling. Ze waren het mikpunt geworden omdat ze verhalen over een ouderpaar van gelijk geslacht bevatten. De wet werd door de rechter in strijd bevonden met het federale en statelijke grondwettelijk recht op het vergaren van informatie.⁶

Tegenwoordig woedt dit debat bijzonder hevig in de VS⁷, met pijlen gericht op schoolboeken en op het lokale bibliotheekaanbod. Het verbieden van boeken draait niet alleen om gevoeligheden in verband met seksuele geaardheid, maar klaarblijkelijk bestaat er ook nog steeds – opnieuw – gevoeligheid ten aanzien van auteurs met een andere huidskleur, of boeken over racisme. Regelmatig wordt er olie op het vuur gegoten, ook met de intussen vermaarde anti-wokewetten.⁸

De verhalen uit het Litouwse 'Amber Heart' houden een spiegel voor die wijst op de nood aan verdraagzaamheid, inclusie, oog voor diversiteit voor allerlei verschillende kenmerken zoals handicap, seksuele oriëntatie, huidskleur. Zo staat er te lezen: "To be wise is to respect and treat everyone equally, not only value their riches or titles."⁹

Daarnaast bevat de bundel ook een vraag naar gelijke rechten, en kinderrechten: "Start from the most basic law, that all are equal despite their differences. Everybody should have the same rights: to work, to rest, to get an education. And children also have the right to play."¹⁰

Aan u de lezer, om met uw eigen beoordelingskader te beslissen hoe scherp u die boodschap vindt, naast wat de sprookjes nog vertellen. In Litouwen bleek de vraag of oproep alleszins ten zeerste te schuren in verband met seksuele oriëntatie, wat meteen ook de

grond is waarop de beperkingen ten aanzien van dit boek gestoeld werden. Uiteindelijk was het aan het EHRM om er een licht op te laten schijnen.

3. Vrije meningsuiting mag geen sprookje zijn

Het beslissingskader is de vaste aanpak voor klachten op basis van artikel 10 (het recht op de vrijheid van meningsuiting) en op basis van artikel 14 EVRM (het verbod van discriminatie), maar die laatste komt uiteindelijk niet aan bod.¹¹ Het Hof acht dat niet nodig, vooral omdat de betreffende maatregelen zich richtten tegen het boek en de inhoud en niet zozeer tegenover de auteur. Dit standpunt vormde een groot ongenoegen voor de vijf rechters die op dit punt een minderheidsstandpunt vertolkten.¹² Zij schreven dat er genoeg redenen waren, ook in de opeenvolging van de EHRM-rechtspraak, om toch na te gaan of de maatregelen ook in strijd waren met artikel 14.¹³ Zij zagen die schending wel.

Op de vraag of een sprookjesbundel bescherming kan genieten onder artikel 10 van het EVRM, is het antwoord van het Hof volmondig ja. Het Hof zet de vork van beschermde uitingen stevast breed open. Vele vormen zijn beschermd, waaronder foto's¹⁴, andere artistieke uitingen zoals schilderijen¹⁵ of theater¹⁶ vallen onder de bescherming. Ook deze kinderliteratuur kan rekenen op de bescherming.

De twee maatregelen die onder het vergrootglas geplaatst werden, waren enerzijds het verbod en anderzijds het waarschuwingslabel. Het Hof ziet in de tweede maatregel ook een beperking.¹⁷ Die is niet even streng als een verbod, maar had mogelijk een effect op de verkoop of verspreiding. Daarenboven was er ook een impact op de auteur en haar reputatie en zouden zij en ook andere auteurs in de toekomst misschien minder geneigd kunnen zijn om zich aan gelijkaardige projecten te wagen (het zgn. chilling effect). Beide maatregelen vielen dus onder de bescherming.¹⁸

Vervolgens worden ze in de vaste drietrapsredenering beoordeeld op hun overeenstemming met het Verdrag: voorzien bij wet, legitiem doel en proportionaliteit.

Dat de maatregel voorzien was bij wet, stond buiten kijf.¹⁹ Het legitieme doel werd het ware slagveld in dit arrest. De Staat had getracht deze ingreep te verantwoorden door te verwijzen naar een dubbel doel: enerzijds het beschermen van kinderen tegen bepaalde seksueel getinte en gevoelige inhoud en anderzijds het tegengaan van promotie van relaties tussen partners van het gelijke geslacht, terwijl heteroseksuele relaties als minderwaardig zouden worden afgeschilderd.²⁰

Het Hof heeft bedenkingen bij die aangevoerde doelen.²¹ Het stelt vast dat het boek nergens propagandistisch of expliciet seksueel getint is. Daarenboven doet het nooit minachtend over heteroseksuele relaties. Het vraagt daarentegen respect voor alle varianten in het leven. Die door de Staat aangevoerde doelen houden voor het Hof dus geen steek. Daarenboven stelt het Hof ook vast dat de acties op grond van die betreffende wet ter bescherming van kinderen in realiteit telkens gericht zijn op het bannen of bestrijden van LGBTQIA-gerelateerde geschriften, tv-uitzendingen, enzovoort. Hier is het Hof zeer kritisch: "It has already held (...) that by adopting such laws the authorities reinforce stigma and prejudice and encourage homophobia, which is incompatible with the notions of equality, pluralism and tolerance inherent in a democratic society – a conclusion which the Grand Chamber fully endorses."²² Het Hof verwijst naar eerdere rechtspraak over een Russische wet die zogenaamd propaganda voor homoseksualiteit moest verbieden. Enkele activisten hadden zich daardoor ernstig gefnuikt gevoeld in hun recht op vrijmeningsuiting en zij hadden van

het Hof gelijk gekregen.²³ In die zaak was er één rechter die niet met de meerderheid had meegestemd: de Russische.

4. Niet voor kinderoogen?

In dit arrest, Macaté/Litouwen, krijgt het Hof voor de eerste keer de kans om te oordelen over kinderliteratuur met LGBTQIA-beelden. Het Hof vraagt zich af of die doelgroep een invloed heeft op de hierboven beschreven redenering.²⁴ Verantwoordt het zich nog ontwikkelende wereldbeeld, of de eventuele kwetsbaarheid van kinderen het nemen van zulke beperkende maatregelen dan toch? Twee onderdelen lopen daar door elkaar: de eventuele kwetsbaarheid van kinderen en het inhoudelijke aspect van de mening, namelijk de beelden omtrent homoseksualiteit.

Zo is er de Commissaris voor de Rechten van de Mens bij de Raad van Europa, die eerder al had benadrukt dat het niet schadelijk is om kinderen in contact te brengen met informatie die positief is over homoseksuele oriëntatie. Goed geïnformeerd zijn is net in hun belang.²⁵ Ook de Commissie van Venetië zag niet in hoe een beperking van informatie kinderen in dit verband echt zou beschermen.²⁶ En het Kinderrechtenverdrag en de bijbehorende interpretatie gaven ook net aan dat het in het belang van het kind is om wel toegang te krijgen tot allerlei informatie, weliswaar op maat en passend voor de leeftijd. Op die manier kunnen zij voor zichzelf visies en gedachtegoed ontwikkelen.²⁷

Het beschermen van kinderen wordt alleszins vaak ingeroepen als argument om bepaalde maatregelen te nemen. Te denken valt bijvoorbeeld ook aan een Russische zaak waarin kinderen actief werden weggehouden van hun ouder vanwege diens transgenderachtergrond.²⁸ Transgender zijn, van geslacht veranderd zijn, dat zou voor de kinderen te ver afwijken van wat algemeen gangbaar (en volgens de staat ook wenselijk) was en dat zou hen dus teveel schokken. In die zaak leek het Hof alleszins niet erg ontvankelijk voor het beschermingsargument omdat dat vertrok van een stereotiepe en verouderde visie op transgender zijn.

In het kader van de vrijemeningsuiting blijkt het Hof zeker oog te hebben voor de leeftijd en eventuele kwetsbaarheid van kinderen. De Britse beperkende maatregelen tegen 'Het rode boekje voor scholieren' (gericht op 12-18-jarigen) waren in 1976 nog voorbij de blik van het Hof geraakt. Dat oordeelde toen dat het de Britse rechter toekwam om binnen diens appreciatiebevoegdheid te oordelen of er een aantasting van de moraal van jongeren was.²⁹

In 2012 oordeelde het Hof dat Zweden geen schending van het EVRM had begaan door (strafrechtelijke) maatregelen te nemen tegen personen die bepaalde folders hadden uitgedeeld op middelbare scholen.³⁰ Die folders waren beweerdelijk bedoeld om een debat op gang te brengen in Zweden over het onderwijs, maar en passant viseerden zij met name homoseksualiteit. Ze beschreven dat als afwijkende seksuele neigingen met een destructieve impact op het samenleven. Er werd ook gewezen op HIV/aids als gevolg en op de zogenaamde homoseksuele lobby die pedofilie zou minimaliseren. Het Hof besteedde heel wat aandacht aan het feit dat staten ook tegen dit soort van boodschappen over homoseksualiteit mogen ageren als ze niet daadwerkelijk een oproep tot concreet geweld behelzen. Tegelijk speelde de jonge leeftijd van de doelgroep hier een belangrijke rol: "The Court also takes into consideration that the leaflets were left in the lockers of young people who were at an impressionable and sensitive age and who had no possibility to decline to accept them."³¹

In Macaté/Litouwen bevestigt het EHRM opnieuw dat niet gesteld kan worden dat het schadelijk zou zijn voor kinderen om in contact te komen met het bestaan van of een debat over homoseksualiteit.³² Daarenboven wijst het Hof op de consensus die bestaat tussen de lidstaten over de nood aan toegankelijkheid van dit soort van info voor kinderen. Er is één lidstaat die toegang voor kinderen en jongeren tot informatie over homoseksuele relaties erg beperkt, Hongarije, en die is daarmee het voorwerp van een inbreukprocedure bij de EU Commissie. Het Hof beschrijft met klem wat de richtinggevende principes zijn voor democratische samenlevingen: pluralisme, tolerantie, ruimdenkendheid. In niet mis te verstane bewoordingen voegt het Hof toe hoeveel ruimte geschriften als deze horen te krijgen: “that equal and mutual respect for persons of different sexual orientations is inherent in the whole fabric of the Convention. It follows that insulting, degrading or belittling persons on account of their sexual orientation, or promoting one type of family at the expense of another is never acceptable under the Convention.”³³ Een beleid als dat van Litouwen past daar niet in, zo oordeelt het Hof scherp en unaniem.

5. En ze leefden nog lang en gelukkig?

Het Hof wikt en weegt en komt dan uit bij het stellige oordeel dat er geen ruimte is om homoseksualiteit als minderwaardig te beschouwen. Bovendien is het niet aanvaardbaar om kinderen zo af te schermen van informatie of ideeën die eigenlijk tot de kern behoren via pluralisme, tolerantie, ruimdenkendheid. Scherp en unaniem oordeelt het Hof dat niet alleen de ban op het boek maar ook het waarschuwingslabel in strijd zijn met het recht op vrije meningsuiting. Daarmee is de toon gezet voor lidstaten die bijvoorbeeld onder de anti-wokevlag alsnog met dit soort van maatregelen of verboden zouden komen aanzetten.

Neringa Macaté heeft de uitspraak van het Mensenrechtenhof niet meer mogen meemaken. Ze stierf in 2020 op 45-jarige leeftijd. Haar moeder heeft de procedure bij het EHRM verdergezet volgens haar wensen. Het sprookjesachtige ‘nog lang en gelukkig’ is wellicht vooral te vinden in deze principiële en stellige uitspraak. Én in de sprookjesbundel ‘Amber Heart’ die vandaag tot in België gelezen wordt.

Annelies D’Espallier

Postdoctoraal onderzoeker UAntwerpen, rechter Vlaams Sporttribunaal

Noten:

1 Zie: www.amberheart.lt.

2 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 19-32.

3 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 23.

4 US Supreme Court 24 juni 1957, Kingsley Books, Inc. v. Brown, 354 US 436.

5 Bijvoorbeeld: US Supreme Court 25 juni 1982, Board of Education, Island Trees Union Free School District v. Pico, 457 U.S. 853.

6 De betreffende boeken heten: “Heather Has Two Mommies” en “Daddy’s Roommate”, zie: U.S. District Court for the Northern District of Texas 20 september 2000, 121 F. Supp. 2d 530.

7 ALA (American Library Association) meldt 1269 pogingen tot censuur van bibliotheekboeken in 2022, in 32 staten. Dat is bijna een verdubbeling ten opzichte van 2021. Zie: ALA news, “American Library Association reports record number of demands to censor library books and materials in 2022”, www.ala.org/news/press-releases/2023/03/record-book-bans-2022.

8 Zie de Individual Freedom Act, beter bekend als de “Stop W.O.K.E. (Wrongs to Our Kids and Employees) Act”, Laws of Florida, Chapter 2022-72, Bill No. 7, beschikbaar via: laws.flrules.org.

9 N. DANGVYD (Macat), “The three princes’ search for wisdom”, in Amber Heart, 2013, 61.

10 N. DANGVYD (Macat), “The princess, the shoemaker’s daughter, and the twelve brothers”, in Amber Heart, 2013, 82.

11 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 221.

12 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, Dissenting opinion, § 11, 12.

13 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, Dissenting opinion, § 19-21.

14 O.m. EHRM 7 februari 2012, nr. 39954/08, Axel Springer Ag./Duitsland.

15 EHRM 24 mei 1988, nr. 10737/84, Müller e.a./Zwitserland, § 27.

16 EHRM 25 juni 2019, nr. 54969/09, Mehmet Ulusoy e.a./Turkije.

17 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 181-182.

18 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 183.

19 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 184-186.

20 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 182.

21 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 193-194.

22 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 202.

23 EHRM 20 juni 2017, nrs. 67667/09, 44092/12 en 56717/12, Bayev e.a., 2017/Rusland, § 61 en § 83-84.

24 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 203.

25 Human Rights Commissioner (Council of Europe), “LGBTI children have the right to safety and equality”, 2 oktober 2014, beschikbaar via www.coe.int.

26 European Commission for Democracy through Law, “Opinion on the issue of the Prohibition of so-called “propaganda of homosexuality” in the light of recent legislation in some member states of the Council of Europe”, Opinion nr. 707 / 2012 van 18 juni 2013, CDLAD(2013)022.

27 Committee on the Rights of the Child, “General Comment No. 12” on the right of the child to be heard, 20 juli 2009, nr. CRC/C/GC/12, 82.

28 EHRM 6 juli 2021, nr. 47220/19, A.M. e.a./Rusland, TJK 2021, afl. 4, 107 e.v.

29 EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/VK, § 52.

30 EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, Vejdeland/Zweden.

31 EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, Vejdeland/Zweden, § 56.

32 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 210-216.

33 EHRM 23 januari 2023, nr. 61435/19, Macaté/Litouwen, § 214.